

KERTÉSZ BALÁZS

Megjegyzések Szent László kanonizációjához

*Laskai Osvát második Szent László-sermójának forrásproblémája**

Laskai Osvátnak a címben említett prédikációja különösen érdekes, ugyanis a szerző ebben a beszédében részletesen foglalkozik Szent László szentségével és kanonizációjával.¹ László szentté avatásának körülményeiről, lefolyásáról keveset tudunk,² ezért nagyon fontos annak a kérdésnek a tisztázása, hogy a sermónak van-e forrásértéke a kanonizációra nézve, és ha igen, akkor honnan származnak Laskai értesülései.

A beszéddel először Pray György foglalkozott, aki még Temesvári Pelbártnak tulajdonította azt, ugyanakkor arra is figyelmeztetett, hogy a szerzőség kérdése bizonytalan. Véleménye szerint a ferences prédikátor egy olyan, bővebb szövegezésű Szent László-legendát használt, amely a kanonizációs iratok alapján készült.³ Pauler Gyula, aki Pray nyomán a beszédet szintén Temesvári Pelbártnak tulajdonította, úgy gondolta, hogy a László szentségével szemben emelt kifogásokat a késő középkori prédikációs szerző találta ki, véleményét azonban nem indokolta.⁴ Rugonfalvi Kiss István a Laskai-sermo egy helyének az Árpádok trónöröklési rendjére vonatkozóan forrásértéket tulajdonított, s azt állította, hogy a barát a kérdéses

* E helyen is szeretnék köszönetet mondani Madas Editnek munkám során adott tanácsaiért.

¹ A ferences író szentekről szóló beszédgyűjteményének első kiadása: OSUALDUS de Lasko: *Sermones de sanctis Biga salutis intitulati*. Hagenau, 1497. (Vö. BORSA Gedeon: *Laskai Osvát és Temesvári Pelbárt műveinek megjelentetői*. = MKsz 2005. 1. sz. 1.) Az említett sermo a kötetben belül a 49. beszéd. L. például az OSzK Inc. 1029. jelzetű példányát. A sermót kiadta MADAS Edit: *Sermones de sancto Ladislao rege Hungariae. Középkori prédikációk Szent László királyról*. (Kétnyelvű kiadás.) Debrecen, 2004. 232–251. /ΑΓΑΘΑ 15./ (A továbbiakban: MADAS: i. m. 2004.)

² HORVÁTH János: *A Gellért-legendák keletkezése és kora*. In: *Középkori kútfőink kritikus kérdései*. Szerk. HORVÁTH János és SZÉKELY György. Bp. 1974. 156–162. (A továbbiakban: HORVÁTH: i. h. 1974.); TÖRÖK József: *Szent László liturgikus tisztelete*. In: *Athleta patriae. Tanulmányok Szent László történetéhez*. Szerk. MEZEY László. Bp. 1980. (a továbbiakban: *Athleta patriae*) 137–139. (A továbbiakban: TÖRÖK: *Szent László, i. h.* 1980.); Uő: *Szent László szenttéavatása*. = *Műemlékvédelem* 1992. 197–202. (A továbbiakban: TÖRÖK: i. h. 1992.); Uő: *A tizenkettedik század magyar egyháztörténete*. Bp. 2002. 131–137.; KLANICZAY Gábor: *Az uralkodók szentsége a középkorban*. Bp. 2000. 161–162. (A továbbiakban: KLANICZAY: i. m. 2000.)

³ PRAY, Georgius: *Dissertatio historico-critica de sancto Ladislao Hungariae rege*. Posonii, 1774. 5–15.

⁴ PAULER Gyula: *A magyar nemzet története az Árpád házi királyok alatt*. I. Bp. 1899. 517. 572. jegyzet.

helyen Szent László szentté avatási jegyzőkönyvéből merített, de állítását ő sem bizonyította.⁵ Bartoniek Emma és Domanovszky Sándor cáfolták R. Kiss eredményeit; véleményük szerint a szóban forgó sermórészletnek nincs forrásértéke az Árpád-kori trónöröklési rendre nézve.⁶ Ezek után R. Kiss egy tanulmányt kifejezetten annak bizonyítására szentelt, hogy a ferences barát felhasználta Szent László kanonizációs jegyzőkönyvét.⁷ Néhány évtizeddel később Gerics József a prédikáció egy rövid részletével kapcsolatban arra a következtetésre jutott, hogy az annak a 12. század derekán kialakult legitimista tradíciónak az elemeit tartotta fenn, amely miatt a kanonizációs eljárás során László szentségével szemben kifogások merülhettek fel.⁸ A sermót Szűcs Jenő is tanulmányozta, ő azonban annak eszméletörténeti vonatkozásait igyekezett kimutatni, a László szentségét és szentté avatását érintő problémával nem foglalkozott.⁹ A továbbiakban néhány észrevételt szeretnék tenni R. Kiss Istvánnak Szent László kanonizációs jegyzőkönyvével foglalkozó tanulmányával kapcsolatban.

A László-beszédnek az a passzusa, amelyet R. Kiss is közöl,¹⁰ s amely – véleménye szerint – az Árpádok trónöröklési rendjéről is tájékoztat, így hangzik:

„Quod autem regnum Hungarie legitime concernebat beatum regem Ladislaum potius, quam Solomonem regem, patet per Hungarorum cronicam, ubi habetur, quod in secundo ingressu Hungarorum in Pannoniam primus princeps fuit Arpad, secundus Zolthan, tertius Thoxon, qui genuit tres filios, scilicet Geysam, Michaellem et Calvum Ladislaum. Geysa genuit sanctum regem Stephanum, Michael Wazul, et obiit per effossionem oculorum per reginam Gesla, consortem regis sancti Stephani. Ladislaus vero genuit tres filios, scilicet Andream, Belam et Leventhe, qui propter metum dicte regine profugerunt in Poloniam, ubi Bela in singulari certamine pro rege Polonie devicit quendam Alemanum statura magnum, ideo rex Polonie filiam suam tradidit ipsi Bele in coniugium, de qua genuit in Polonia duos filios, scilicet Geysam et Ladislaum, et in Hungaria unum, scilicet Lumpertum. *Cumque Hungari gravarentur per regem Petrum Alemanum, coacti introduxerunt heredes legitimos regni, scilicet Andream, Belam et Leventhe. Tali inter se dispositione prehabita, ut unus quousque viveret, regnaret, post cuius mortem, etiam si successorem haberet, alius regnare deberet, deinde tertius. Et sic inter trium fratrum generationes circumiret regimen. Primo igitur Andreas Albus, quia maior erat natu, regnavit, qui genuit Salomonem, quem contra iuramentum suum et initum fedus adhuc in cunis coronavit Bela metu mortis consentiente, Le-*

⁵ RUGONFALVI KISS István: *Trónbetöltés és ducatus az Árpád-korban*. = Századok 1928. 743–745.

⁶ BARTONIEK Emma: *Az Árpádok trónöröklési jogához*. = Századok 1929. 37–43., különösen 39.; DOMANOVSKY Sándor: *Az Árpádok trónöröklési jogához*. = Századok 1929. 43–52., különösen 43–45.

⁷ RUGONFALVI KISS István: *Szent László kanonizációs jegyzőkönyvének nyomai*. In: *Pap Károly Emlékkönyv*. Debrecen, 1939. 159–169. (A továbbiakban: RUGONFALVI: *i. h.* 1939.)

⁸ GERICS József: *Legkorábbi gesta-szerkesztéseink keletkezésrendjének problémái*. Bp. 1961. 105. (A továbbiakban: GERICS: *i. m.* 1961.); GERICS József–LADÁNYI Erzsébet: *A Szent László-ábrázolás forráskérdései legendájában és a krónikában*. = MKsz 2002. 1. sz. 4. (A továbbiakban: GERICS–LADÁNYI: *i. h.* 2002.)

⁹ SZÜCS Jenő: *Nép és nemzet a középkor végén*. In: *Uő: Nemzet és történelem*. Bp. 1974. 574–576.

¹⁰ RUGONFALVI: *i. h.* 1939. (7. jegyzet) 166., 168.

venthe vero in infidelitate obiit, et sic regnum legitime ad Geysam et sanctum regem Ladislaum erat devolutum. Verumtamen annis multis fidelissime servierunt Salomoni. Sed ipse volens eos iniuste occidere, fugierunt in Poloniam, et inde copioso exercitu congregato expulerunt Salomonem, et sub eo Geysa, frater beati Ladislai tribus annis regnavit, ipse autem XIX annis. Tandem Colomanus, filius Geysae XVIII annis.”¹¹

A közelmúltban sikerült kimutatni, hogy Laskai használta a Thuróczy-krónikát.¹² A bemutatott sermórészlet összeállítása során ebből merített, de nem egy összefüggő szövegegységet idézett, hanem a krónika különböző helyeire támaszkodva fogalmazott. A kurzívval jelölt részlet szerint a Péter által elnyomott magyarok hazahívják az ország törvényes örököseit, Andrást, Bélát és Leventét, akik maguk között úgy rendelkeznek, hogy ameddig egyikük él, addig uralkodik, s halála után a következő testvér követi az uralomban akkor is, ha közben utódja születik, s ezután következik a harmadik testvér; így mindhárman sorra kerülnek. Az uralkodást András kezdi, mivel ő a legidősebb. Mindez nem található meg a krónikákban, a szöveg minden bizonnyal a ferences barát önálló fogalmazása.¹³

Az elmondottakból következik, hogy Laskai az idézett passzus megfogalmazása során nem Szent László kanonizációs jegyzőkönyvéből merített, s a sermónak nincs forrásértéke az Árpádok trónöröklési rendjére nézve.

R. Kiss az August Bielowski által kiadott *Monumenta Poloniae Historica* első kötetében rábukkant egy olyan töredékre, amelynek szövege megegyezik az előbb idézett sermórészlettel.¹⁴ A töredék írását R. Kiss – sajátos bizonyítási eljárással – igyekezett 1497 előttre datálni. Erre azért volt szüksége, mert Laskainak a szentekről szóló beszédek tartalmazó prédikációskötete először 1497-ben jelent meg. R. Kiss, miután „bizonyította”, hogy a lengyel töredék 1497 előtt íródott, levonta a saját szempontjaihoz igazított következtetést: „... a két azonos szövegnek egy előttünk ismeretlen közös forrása volt, mely Laskai többszöri hivatkozása szerint nem lehet más, mint az avatási jegyzőkönyv.”¹⁵ A szerző bizonyítási eljárásával kapcsolatban több megjegyzést is tehetünk.

A. Nem világos, hogy R. Kiss a ferences író mely hivatkozásaira gondol.

B. Szerinte a „legfeltűnőbb különbség a lengyel kézirat és Laskai szövege között az, hogy Laskai modern, humanista helyesírást követ, míg a lengyel író híven követi kéziratát az előtte szokatlan nevek leírásában is.”¹⁶ Ez a kijelentés meglepő, ugyanis a ferences barát nem a humanista helyesírást követi. A tanulmány

¹¹ MADAS: *i. m.* 2004. (1. jegyzet) 236., 238.

¹² KERTÉSZ Balázs: *Krónikaszövegek Laskai Osvát prédikációiban*. In: *A ferences lelkeség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára*. Szerk. ÖZE Sándor és MEDGYESY-SCHMIKLI Norbert. Pécs-Bp., 2005. 669–684. (A továbbiakban: KERTÉSZ: *Krónikaszövegek*, *i. h.* 2005.)

¹³ KERTÉSZ: *Krónikaszövegek*, *i. h.* 2005. (12. jegyzet) 680–683.

¹⁴ *Monumenta Poloniae Historica*. Tomus I. Edidit August BIELOWSKI. Warszawa, 1960.² 488–489. (A továbbiakban: *MPH*) A töredék eredeti írása a 484. és 485. oldalak közötti lapon látható. A képet RUGONFALVI is közli: *i. h.* 1939. (7. jegyzet) 167.

¹⁵ RUGONFALVI: *i. h.* 1939. (7. jegyzet) 165.

¹⁶ RUGONFALVI: *i. h.* 1939. (7. jegyzet) 165.

írója saját bevallása szerint az 1497-es kiadást használta.¹⁷ Ahhoz, hogy meggyőződjünk állításának valótlanságáról, elég egyetlen sermót elolvasni a kötetből.

C. A szerző szerint a lengyel író híven követte forrását a névalakok leírásában, jóllehet nem egy konkrét kézíratról, hanem csak egy, a tanulmány írója által feltételezett forrásról van szó, így a névalakok összehasonlítására nem is nyílhat mód.

Ahhoz, hogy a két szöveg egymáshoz való viszonyát megállapíthassuk, össze kell vetnünk azokat. Itt csak az összevetésből levonható következtetéseket ismerettem, a *Monumenta Poloniae Historica*ban olvasható változatot lábjegyzetben közlöm.¹⁸

1. Laskai szerint Béla Lengyelországban egy bizonyos „aleman”-t győz le párvialban, a krónikák elbeszélése szerint azonban Béla ellenfele a pomerán fejedelem. Mivel az eredeti történetet éppen a ferences író változtatta meg,¹⁹ a töredék nem keletkezhetett a László-sermo előtt, sőt, joggal gondolhatunk arra, hogy a töredéket a beszédről másolták.

2. A feltételezést az is alátámasztja, hogy a prédikációhoz képest a töredék szövege több helyen romlott. A hibák valószínűleg a másolás során keletkeztek, közülük néhány értelemzavaró. Lássunk néhány példát! (L=Laskai, T=töredék)

L regnum Hungarie legitime *concernebat* beatum regem Ladislaum—T Regnum Hungarie legitime *commeabat* ad beatum regem Ladislaum; L Arpad—T Harpad; L Michaelem—T Mychlemum; L Hungari ... *coacti* introduxerunt heredes legitimos regni—

¹⁷ RUGONFALVI: *i. h.* 1939. (7. jegyzet) 159. 1. lábjegyzet.

¹⁸ „De sancto rege Ladislao. Regnum Hungarie legitime commeabat ad beatum regem Ladislaum potius quam Salomonem regem; scimus per Croynicam Hungarorum ubi habetur, quod in secundo ingressu Hungarorum in Pannoniam primus princeps fuit Harpad, secundus Zotham, tertius Thoxon qui genuit tres filios scilicet: Geyzan, Mychlemum et caluum Ladislaum. Geyza genuit sanctum regem Stephanum, Mychl et Vanzul, qui obiit per effosionem oculorum per reginam Gesla, consortem regis sancti Stephani. Ladislaus vero genuit tres filios scilicet: Andream, Belam et Leventem, qui propter metum dicte regine profugerunt in Poloniam, ubi Bela in singulari certamine pro rege Polonie devicit quendam Alemannum statura magnum; ideo rex Polonie filiam suam tradidit ipsi Bele in coniugium, de qua genuit in Polonia duos filios, scilicet Geyzam et Ladislaum, et in Hungaria unum, scilicet Lumpartum. Cumque Hungari gravarentur per regem Petrum Alemanum eo actu introduxerunt legitimos heredes regni, scilicet Andream, Belam et Leventem tali inter se dispositione prehabita: ut unus quousque viveret regnaret. Post eius mortem, etiamsi successorem haberet, alius regnare debet, deinde tertius, et sic inter trium fratrum generatione maneret regimen. Primo igitur Andreas albus, qui maior erat natu, regnavit, qui genuit Salomonem, quem contra iuramentum suum et ininitum fedus adhuc in cunis coronavit, Bela metu mortis consentiente. Levente vero in infidelitate obiit. Et sic regnum legitime ad Geysam et sanctum regem Ladislaum erat devolutum. Verumtamen annis multis fidelissime servierunt Salomoni; sed ipse volens eos iniuste occidere, fugerunt in Poloniam, et inde copioso exercitu congregato expulerunt Salomonem, et super eo Geysa, frater beati Ladislai, tribus annis regnavit, ipse autem XIX annis, tandem Colomanus filius Geysae XVIII annis.” (*MPH* 488–489.) A két szöveget RUGONFALVI is összehasonlítja úgy, hogy hozza a László-sermo részletét, s abban a töredék eltéréseit zárójelben tünteti fel, azonban mindkét változatot pontatlanul közli. (*i. h.* 1939. [7. jegyzet] 166., 168.)

¹⁹ KERTÉSZ: *Krónikaszüvegek*, *i. h.* 2005. (12. jegyzet) 681–682.

T Hungari ... *eo actu* introduxerunt heredes legitimos regni; L Primo igitur Andreas Albus, *quia* maior erat natu, regnavit—T Primo igitur Andreas albus, *qui* maior erat natu, regnavit; L expulerunt Salomonem, et *sub eo* Geysa ... tribus annis regnavit—T expulerunt Salomonem, et *super eo* Geysa ... tribus annis regnavit

3. A töredék egyik mondata különösen sokat árul el a két szöveg egymáshoz való viszonyáról. A „Cumque Hungari gravarentur”-kezdetű mondat utolsó tagmondata (et sic ... regimen) értelmetlen, ugyanis itt a Laskainál olvasható 'generationes' helyett 'generatione' alak található; ez azonban minden bizonnyal másolási hiba, nem úgy, mint a 'circumiret' igének 'maneret'-tel történő felcserélése, ami arról tanúskodik, hogy a másoló a másolt szövegnek pont a lényegét nem értette. Ahogy azt már korábban említettem, a kurzívval jelölt sermórészlet a ferences szerző saját leleménye. Ezekben a sorokban ő maga fogalmazza meg azt az elvet, amelynek segítségével bizonyíthatja Szent László uralmának legitimitását. Ennek az elvnek az a lényege, hogy az uralom körbe megy (circumiret) András, Béla és Levente között akkor is, ha valamelyiküknek utóda születne. András Salamon megkoronázásával megsértette ezt az elvet, ezért az uralom jogosan háramlott Gézára és Lászlóra.²⁰ A töredék másolója éppen a 'circumiret' igét változtatta 'maneret'-re elárulva ezzel, hogy nem volt tisztában a beszédrészlet lényegi mondanivalójával.

Láthattuk, hogy R. Kiss a két szöveget Szent László kanonizációs jegyzőkönyvére vezette vissza. Szerinte az „avatási jegyzőkönyv elbeszélésének kétségtelen célja az ősi öröklési rend bizonyítása. Ezt olyan szabatosan adja elő, mint egyetlen egy más kútfőnk sem.”²¹ Úgy gondolom, a feljebb elmondottakból világosan következik, hogy a töredéket Laskai Szent László-sermójáról másolták, s így az a ferences barát beszédei utóéletének szempontjából fontos.

Az eddig megfogalmazott észrevételek alapján megállapítható, hogy R. Kiss tanulmányában több megalapozatlan, elhamarkodott állítást is tesz. Mivel jelen dolgozatnak nem célja a tanulmány minden egyes állítását bemutatni, ezért a továbbiakban már csak egy pontra szeretnék kitérni.

A szerző nem fogadja el az 1192-es dátumot László szentté avatásának évszámául: „Laskai Osvát szent beszéde szerint az avatás 1195-ben, László halálának száz éves fordulóján történt. A kettős és ötös szám összecserélése igen könnyű dolog. Én a Laskai olvasását tartom helyesnek.”²² Ez a megfogalmazás zavaros. Bár R. Kiss elfogadja az 1195-ös évszámot, mégis mintha magyarázni próbálná azt, amikor kijelenti, hogy a kettést és az ötöst könnyű felcserélni. Okleveles adatokra támaszkodva kitalál egy elméletet annak alátámasztására, hogy a szenttéavatásnak 1192 után kellett megtörténnie,²³ a szerző érezhetően így próbálja elfogadhatóvá

²⁰ KERTÉSZ: *Krónikaszövegek, i. h.* 2005. (12. jegyzet) 682.

²¹ RUGONFALVI: *i. h.* 1939. (7. jegyzet) 168.

²² RUGONFALVI: *i. h.* 1939. (7. jegyzet) 161.

²³ RUGONFALVI: *i. h.* 1939. (7. jegyzet) 160–161.

tenni az 1195-ös évszámot. Eljárása azonban tévedésen alapul, ugyanis a László-beszédben nem 1195, hanem 1095 olvasható.²⁴

Az elmondottak fényében úgy gondolom, hogy R. Kiss István koncepciója eleve meghatározta a Szent László-beszéd vizsgálata során kapott eredményeit. A szerzőnek a dolgozat megírására tulajdonképpen a már korábban említett, a *Századok*-ban megjelent, az Árpádok trónöröklési rendjével foglalkozó tanulmánya miatt volt szüksége, ugyanis ebben a trónöröklésre vonatkozó elméletének legfontosabb igazolását Laskai Szent László-beszédben vélte felfedezni, s azt állította, hogy a ferences szerző a kérdéses helyen László kanonizációs jegyzőkönyvét használta, állítását azonban nem bizonyította. Véleményem szerint R. Kiss most bemutatott dolgozatában egyetlen olyan érvet sem hozott fel, amely alátámasztaná azt a feltevést, mely szerint Laskai Osvát Szent László kanonizációs jegyzőkönyvéből merített.

A kérdés tehát továbbra is fennáll: vajon használt-e a ferences szerző valamilyen forrást a László szentségével foglalkozó sermo megfogalmazása során, vagy Pauler Gyulának van igaza, aki szerint az egész gondolatmenet a késő középkori író leleménye?

Laskai majdnem az egész beszédben László szentségének problémájával foglalkozik. A beszéd eleje így hangzik:

„*«Simulque considerate, quia os vestrum et caro vestra sum» Iudicum IX. cap. (2). Licet hec verba dixerit Abimelech Sychimitis, tamen eadem verba rite dicere potest beatus rex Ladislaus omnibus Hungaris, de quorum progenie oriundus eosdem regali iustitia gubernavit decem et novem annis, ideo omnes invitat in premissis verbis ad suam dilectionem tripliciter, scilicet:*
 primo vinculo debito propinquitatis,
 secundo debito equitatis,
 tertio excessu bonitatis.”²⁵

Ezután a barát a felosztás mindhárom tagját kifejti, s a harmadik tag kifejtésének a végén ezt mondja:

„Ideo merito nos invitat ad sui dilectionem dicens: *«Simulque considerate, quia os vestrum et» etc. In quibus verbis duobus specialiter commendatur, scilicet: primo a sanctitatis indubia veritate, ibi: «Simulque considerate», secundo a sue prospacie nimia sublimitate, ibi: «quia os vestrum».*”²⁶

Laskai a felosztás második tagját mindössze néhány mondatban tárgyalja a prédikáció végén.²⁷ László szentségével az első tag kifejtésében foglalkozik, melynek mindjárt az elején bemutatja az uralkodóval kapcsolatos probléma lényegét, amikor felsorolja, hogy kik kételkedtek László szentségében:

²⁴ Az általam használt ősnymotatványban: v8 recto., MADAS: *i. m.* 204. (1. jegyzet) 244.

²⁵ MADAS: *i. m.* 2004. (1. jegyzet) 232.

²⁶ MADAS: *i. m.* 2004. (1. jegyzet) 234.

²⁷ MADAS: *i. m.* 2004. (1. jegyzet) 248., 250.

„Primo itaque beatus rex Ladislaus ex premissis verbis thematis commendatur a sanctitatis sue indubia veritate, cum dicitur: «Simulque considerate». Nam de eius sanctitate dubitabant diversi homines, scilicet magnati et sapientes, fortes milites et legati pape solemnes.”²⁸

A beszédben tárgyalt téma kapcsán felmerül a kérdés: mi készítette a középkor végén a ferences Laskai Osvátot arra, hogy megszerkesszen egy olyan sermőt, amelyben László szentségét bizonyítja? A kérdés különösen indokolt, ha figyelembe vesszük azt a Laskai korában már több évszázados múltra visszatekintő tiszteletet, amely László alakját övezte. A dolgozatnak nem feladata e tisztelet kialakulásával és elterjedésével foglalkozó, számos szakterületet érintő kutatások eredményeinek bemutatása.²⁹ Itt arra szeretnék utalni, hogy a Laskai-sermón kívül nem ismerünk olyan forrást, amely kétségbe vonná László szentségét, ugyanakkor ismerünk olyan szöveget, amely sejteni enged, hogy László szentségével szemben – valószínűleg a kanonizációs eljárás során – kifogások merülhettek fel.

Már a Pray-kódexben is olvasható Szent László miseszövegének alábbi könyörgése:

„Deus, qui beatum Ladizlaum regem nostrum et confessorem tuum miro miserationis modo delinquentem ad veniam et iustum transtulisti ad gloriam, presta quesumus, ut quem rectorem habuimus in terris, eum modo protectorem senciamus in celis.”³⁰

A könyörgés első felével (Deus ... ad gloriam) kapcsolatban több értelmezési lehetőség is felmerült. Kniewald Károly és Kühár Flóris még így fogalmaztak: „Mai forrásaink alapján már nem tudjuk megállapítani, mi volt a tárgya Szt. László bűnbánatának.”, majd néhány sorral lejjebb ezt olvashatjuk: „Rómában bizonyára tudtak arról, hogy Szt. László élete végén politikailag elszakadt a törvényes pápától és a német császár pártjára állt. Lehet, hogy a PK. miseimádsága erre a vétkére utal. Vagy tán arra, hogy unokatestvérét Salamont, ki koronás királya volt, fogva tartotta és csak Szt. István szentté avatása előtt engedte szabadon, mint a Hartvik-

²⁸ MADAS: *i. m.* 2004. (1. jegyzet) 234.

²⁹ A bőséges szakirodalomból csak néhány alapvető munkát említek: BUNYITAY Vincze: *Szent László király emlékezete*. Bp. 1892.; *László király emlékezete*. Vál. KURCZ Ágnes. Bp. 1977.; *Athleta patriae*.; *Szent László és Somogyvár. Tanulmányok a 900 éves somogyvári bencés apátság emlékezetére*. Szerk. MAGYAR Kálmán. Kaposvár, 1992.; LÁSZLÓ Gyula: *A Szent László-legenda középkori falképei*. Bp. 1993.; MAROSI Ernő: *Kép és hasonmás*. Bp. 1995. 67–85.; MAGYAR Zoltán: „Keresztény lovagoknak oszlopa” (*Szent László a magyar kultúrtörténetben*) Bp. 1996.; BERTÉNYI Iván: *Szent László kultuszának Anjou-kori történetéhez*. = Századok 1996. 985–989.; KERNY Terézia: *László király szentté avatása és kultuszának kibontakozása (1095–1301)*. In: *Ősök, táltosok, szentek. Tanulmányok a honfoglaláskor és Árpád-kor folklórából*. Szerk. PÓCS Éva, VOIGT Vilmos. Bp. 1998. 175–197.; SZOVÁK Kornél: *Szent László alakja a korai elbeszélő forrásokban*. = Századok 2000. 117–145. (A továbbiakban: SZOVÁK: *i. h.* 2000.); KLANICZAY: *i. m.* 2000. (2. jegyzet) 153–168.

³⁰ A szöveget RADÓ Polikárp következő munkája alapján közlöm: *Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae et limitropharum regionum*. Bp. 1973. 65. A könyörgés a Pray-kódexben a 77. folio versóján található. (OSzK, Kézirattár, MNY 1.)

legenda írja?”³¹ Mezey László előbb Lászlónak „a pápa és a császár küzdelmeiben nem mindig egyértelmű politikájával” magyarázta a könyörgés tartalmát,³² utóbb azonban elvetette ezt az álláspontot.³³ Csóka J. Lajos Salamon valamint Géza és László viszályával hozta összefüggésbe a szöveget.³⁴ Véleményéhez közel áll Gericics József álláspontja, aki szerint a könyörgés László uralma törvényességének problémájával áll kapcsolatban.³⁵ A szerző egy néhány évvel ezelőtt megjelent tanulmányában már így nyilatkozik: „Megítélésünk szerint az imádságnak László bűnösségére való nyílt hivatkozása a szentté avatási eljárás során vele szemben elhangzott, jelentős kifogás, vagy kifogások bizonyítéka.”³⁶

Mezey László abból a tényből, hogy a könyörgés már a Pray-kódexben megtalálható, arra következtetett, hogy a collecta „az elevatit követő misében hangzott el először.”³⁷ Feltűnő, hogy a könyörgést a 14. század első felétől kezdve egyes liturgikus könyvekben egy új szöveg váltja fel. A változtatásra talán a László által létrehozott zágrábi egyházmegyében került sor, a collecta elhagyásának az oka pedig „a nagy lovag-király vétkének és bünbánatának feledésbe merülése” lehetett.³⁸

Figyelembe véve a szóban forgó könyörgésről elmondottakat, valamint azt, hogy Lászlót a középkor végén az ország védőszentjeként tisztelték, úgy gondolom, hogy a Laskai-beszédben megfogalmazott, László szentségével foglalkozó probléma nem tulajdonítható a ferences barát invenciójának. Véleményem szerint Laskai a sermo témájául szolgáló problémát valamilyen forrásból ismerte meg. A kérdés szempontjából lényeges, hogy a barát nem korabeli, hanem a múltban megtörtént eseményre utal: szerinte különféle emberek kételkedtek (dubitabant) László szentségében. Az előbb bemutatott collecta alapján feltételezhetjük, hogy László szentségét a kanonizációs eljárás során vonták kétségbe, ezért elképzelhető, hogy a ferences író egy olyan forrást használt, amely László kanonizációjához köthető.

A továbbiakban VII. Gergely pápának 1081-ben a metzi püspökhöz írt levele³⁹ és a Szent László-sermo között kimutatható tartalmi és gondolati párhuzamokra szeretném felhívni a figyelmet. Az irat alapján fogalmat alkothatunk Gergelynek a világi uralkodók szentségéről kialakított felfogásáról, amely valószínűleg Szent

³¹ KNEWALD Károly–KÜHÁR Flóris: *Magyar szentek ünnepei és miséi a Pray-kódexben.* = Pannonhalmi Szemle 1939. 17.

³² MEZEY László: *Deákság és Európa.* Bp. 1979. 123.

³³ MEZEY László: *Athleta patriae.* In: *Athleta patriae,* (2. jegyzet) 46. (A továbbiakban: MEZEY: *Athleta patriae,* i. h. 1980.)

³⁴ CSÓKA J. Lajos: A latin nyelvű történeti irodalom kialakulása Magyarországon a XI–XIV. században. Bp. 1967. 254–256.

³⁵ GERICS: i. m. 1961. (8. jegyzet) 106–107. 73. lábjegyzet.

³⁶ GERICS–LADÁNYI: i. h. 2002. (8. jegyzet) 2.

³⁷ MEZEY: *Athleta patriae,* i. h. 1980. (33. és 2. jegyzet) 46.

³⁸ TÖRÖK: *Szent László,* i. h. 1980. (2. jegyzet) 143.

³⁹ *Das Register Gregors VII. II.* Herausgegeben von Erich CASPAR. Berlin, 1955. 544–563. (A továbbiakban: *Register*)

István szentté avatásával kapcsolatos álláspontját is meghatározta.⁴⁰ A pápának a világi uralkodók szempontjából kimondottan kedvezőtlen felfogását jól tükrözi a következő két levélrészlet:

„A mundi enim principio usque ad hec nostra tempora in tota autentica scriptura non invenimus [septem] imperatores vel reges, quorum vita adeo fuerit religione precipua et virtute signorum decorata sicut innumerabilis multitudinis seculi contemptorum, licet plures eorum credamus apud omnipotentem Deum misericordie salutem invenisse. Namque ut de apostolis et martyribus taceamus, quis imperatorum vel regum eque ut beatus Martinus, Antonius et Benedictus miraculis claruit? Quis enim imperator aut rex mortuos suscitavit leprosos mundavit cecos illuminavit? Ecce Constantinum pie memorie imperatorem, Theodosium et Honorium, Carolum et Lodoicum, iustitie amatores christiane religionis propagatores ecclesiarum defensores, sancta quidem ecclesia laudat et veneratur; non tamen eos fulsisse tanta miraculorum gloria indicat. Preterea ad quot nomina regum vel imperatorum basilicas seu altaria dedicari vel ad eorum honorem sancta ecclesia missas statuit celebrari?”⁴¹

„... a mundi principio paucissimi per diversa terrarum regna reges sancti ex innumerabili eorum multitudine reperuntur ...”⁴²

Gerics József állapította meg, hogy a levél hatása kimutatható a krónikának László királlyá választását leíró fejezetében és a Szent László-legendában is.⁴³ Ladányi Erzsébettel közös véleménye szerint ez „fontos bizonyítéka a Gergely-levél alapos magyarországi ismertségének és a benne kifejtett szempontok honi

⁴⁰ GERICS József: *Judicium Dei a magyar állam XI. századi külkapcsolataiban*. In: *Athleta patriae*, (2. jegyzet) 123–124. (A továbbiakban: GERICS: *Judicium Dei*, i. h. 1980.); Uő: *Szent László uralmának vitás kérdései a legendában és a krónikában*. In: Uő: *Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban*. Bp. 1995. 139–140. (A továbbiakban: GERICS: *Szent László*, i. h. 1995.) A levél szerepére VII. Gergely gondolatrendszerében I. Joseph CANNING: *A középkori politikai gondolkodás története*. Bp. 2002. 135–138.

⁴¹ *Register*, 558–559. Az idézet GERICS József (*Judicium Dei*, i. h. 1980. [40. és 2. jegyzet] 123–124.) fordításában így hangzik: „A világ kezdetétől mind mostanig nem találtunk hiteles irományban hét olyan császárt, vagy királyt, akiknek élete a kegyességben annyira kitűnt, és csodajelek erejével oly ékes volt, mint a világot megvetők végtelen sokaságáé, bár azt hisszük, hogy közülük többen irgalomból üdvöt találtak a mindenható Istennél. Hogy az apostolokról és vértanúkról hallgassunk, a császárok, vagy a királyok közül ki jeleskedett csodákkal úgy, mint Szent Márton, Antal és Benedek? Melyik császár, vagy király támasztott fel halottat, tett tisztává bélpoklost, vagy látóvá vakot? Íme a kegyes emlékü Konstantin császárra, Theodosiusra és Honoriusra, Károlyra és Lajosra, mint az igazságosság pártfogóira, a keresztény vallás terjesztőire és egyházak védőire, az anyaszentegyház tisztelettel és elismeréssel tekint ugyan, de mégsem jelenti ki, hogy a csodák akkora dicsőségével ragyogtak. Továbbá hány király vagy császár nevére szenteltet bazilikákat, vagy mondat-e tiszteletükre miséket a szentegyház?”

⁴² *Register*, 559–560.

⁴³ GERICS: *Szent László*, i. h. 1995. (40. jegyzet) 137–139.; GERICS József–LADÁNYI Erzsébet: *Szent László „csodás” tettei krónikáinkban*. = MKsz 2001. 1. sz. 20–21. (A továbbiakban: GERICS–LADÁNYI: i. h. 2001.); Uők: i. h. 2002. (8. jegyzet) 2–3. SZOVÁK Kornél vette észre, hogy a Gergely-levél a krónikának Géza királlyá választását bemutató fejezetére is hatással lehetett: i. h. 2000. (29. jegyzet) 142–143.

tekintetbe vételének, pl. a szentség kritériumainak megállapításánál.”⁴⁴ Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a krónikák korai szövegrétegeiben olvasható Szent László-ábrázolás megfogalmazására további Gergely-levelek is hatással voltak, így két, Gézához, valamint a Salamonhoz írt, továbbá a László feleségének, Adelhaidnak, illetve a Lászlónak címzett levél, tehát ezek ismertek voltak Magyarországon a korai László-ábrázolás kialakulásának idejében.⁴⁵

Laskai a László szentségében kételkedők közül először a ’magnates’ és ’sapientes’ álláspontját tárgyalja, akik szerint László hatalomvágyból fosztotta meg Salomont a tróntól:

„Primo quidem de sanctitate regis Ladislai dubitabant magnates et sapientes notantes eum indiscrete de pessimo ambitionis vicio pro eo, quod fratrem suum, Salomonem, filium Andree Albi privaverat regno, et ipso vivente ipse regnaverat ...”⁴⁶

Az idézettel VII. Gergely levelének az a passzusa állítható párhuzamba, ahol a pápa arra figyelmezteti a keresztényeket, hogy ne áhítozzanak „a világi hatalom becsvágyától vezetve uralkodni”:

„Admonendi ergo sunt omnes christiani, qui cum Christo regnare cupiunt, *ne ambitione secularis potestatis regnare affectent*, sed potius pre oculis habeant, quod beatus Gregorius papa sanctissimus in libro pastoralis admonet dicens: Inter hec itaque quid sequendum est, quid tenendum, nisi ut virtutibus pollens coactus ad regimen veniat, virtutibus vacuus nec coactus accedat. Quodsi ad apostolicam sedem, in qua rite ordinati meritis beati Petri apostoli meliores efficiuntur, qui Deum timent coacti cum magno timore veniunt, ad regni solium cum quanto timore ac tremore accedendum est, in quo etiam boni et humiles, sicut in Saul et David cognoscitur, deteriores fiunt.”⁴⁷

Ez az a levélrészlet, amelynek hatása a krónika mellett László legendájában is kimutatható,⁴⁸ tehát a legendaíró feltehetőleg imerte a levelet. A legenda alább idézett passzusa tulajdonképpen a ’magnates’ és ’sapientes’ vádjára adott válasz. (A levélrészlet és a legenda között kimutatható gondolatpárhuzamot és részben szövegszerű egyezést mindkét forrásban kurzív betű jelöli.)

⁴⁴ GERICS–LADÁNYI: *i. h.* 2002. (8. jegyzet) 2–3. Abban a kérdésben, hogy a levélnek milyen szerepe lehetett a 12. századi szentté avatásokban, eltérő vélemények születtek. L. GERICS–LADÁNYI: *i. h.* 2001. (43. jegyzet) 25–31.; KLANICZAY Gábor: *Szent László „csodás” tettei krónikáinkban.* = MKsz 2001. 4. sz. 396–397. (A továbbiakban: KLANICZAY: *i. h.* 2001.)

⁴⁵ GERICS–LADÁNYI: *i. h.* 2001. (43. jegyzet) 21–24.; KERTÉSZ Balázs: *Krónikáink Szent László-ábrázolásának forrásaihoz.* = MKsz 2006. 2. sz. 254–257.

⁴⁶ MADAS: *i. m.* 2004. (1. jegyzet) 234. A részletet GERICS is idézi: *i. m.* 1961. (8. jegyzet) 105. Uő. a ’sapientes’-t ’teológusok’-kal fordítja Isidorus alapján: GERICS–LADÁNYI: *i. h.* 2002. (8. jegyzet) 4. A sermórészlet megfogalmazása és a krónika között kimutatható kapcsolatra l. KERTÉSZ: *Krónikaszüvegek.* *i. h.* 2005. (12. jegyzet) 680.

⁴⁷ *Register*, 560–561. Az idézet fordítását l. GERICS: *Szent László*, *i. h.* 1995. (40. jegyzet) 137.

⁴⁸ GERICS: *Szent László*, *i. h.* 1995. (40. jegyzet) 137–139.

„Electus itaque divinitus princeps et prius officio ducatus religiosissime perfunctus, tandem perniciosius regni civibus cum rege eorum Salomone sepius triumphans, nec tamen a malitia cessantibus, nisi Salomone rege carcerali custodia detento, cum consensu principum et consensu totius Ungarie – felix regnum tali rectore decentium – sine potestatis aut honoris ambitione, sine qualibet secularium rerum cupiditate regni gubernacula suscepit.”⁴⁹

A 14. századi krónikaszerkesztés korai szövegrétegeiben kimutatható úgynevezett idoneista, illetve legitimista szemléletű passzusok arról tanúskodnak, hogy a 12. századi történetírók – a királyi hatalom érdekeinek megfelelően – eltérően ítélték meg László trónra jutásának, uralmának jogosságát; ez a kérdés tehát a király halála és kanonizációja között eltelt évszázadban „élő” problémát jelentett.⁵⁰ Szovák Kornél mutatott rá, hogy „a László korához közeli írók nagyon óvatosan nyilatkoznak László uralkodásának minősítése dolgában.”⁵¹ Évszázadokkal később Laskai Osvát például a Thuróczy-krónikából tájékozódhatott ugyan a Salamon és a Béla-fiak között kialakult viszályról, Géza, majd László hatalomra kerüléséről, de arról biztosan nem volt tudomása, hogy a 12. században László uralmának törvényes voltáról különböző nézetek születtek, a Lászlóval kapcsolatos probléma előtte már bizonyára ismeretlen volt.

A ferences barát, miután bebizonyította, hogy a ’magnates’ és ’sapientes’ kételeyi alaptalanok, rátér a ’fortes milites’ álláspontjának cáfolatára, akik szerint László sok vért ontott ki a saját kezével, de nemcsak pogány tatárokat, hanem keresztény németeket is, majd hozzáteszik, hogy bár sok jót cselekedett, mindez azonban aligha elégséges jóvátétel egy ember megöléséért, ráadásul László sok embert ölt meg:

„Secundo quoque de sanctitate sancti regis Ladislai dubitabant fortes milites pro eo, quod multum sanguinem propriis manibus effuderat, non solum infidelium Tartarorum, sed et fidelium et devotissimorum Christicolarum Alemanorum, dicentes inter se: Licet multa bona faciebat, tamen vix suffecerunt pro penitencia unius hominis occisi, cum tamen ipse occiderit multos.”⁵²

⁴⁹ *Scriptores rerum Hungaricarum. I–II.* Edendo operi praefuit Emericus SZENTPÉTERY. Bp. 1937–1938. (A továbbiakban: *SRH*) Reprint: Utószó és bibliográfia: SZOVÁK Kornél, VESZPRÉMY László. Bp. 1999. II. 517–518. Az idézet KURCZ Ágnes fordításában így hangzik: „Így hát az Istentől választott fejedelem előbb a hercegség tisztét töltötte be igen vallásosan, majd az országra veszélyes elemeken s királyukon, Salamonon diadalmaskodott (ám ők a gonoszsággal mégsem hagytak fél, csak mikor Salamon király börtönbe került), a főemberek s egész Magyarország egyetértésével (boldog ország, ahol a jóvalókat ilyen ember vezérli!), anélkül hogy hatalomra vagy rangra tört volna, anélkül hogy akármilyen világi vagyona vágyakozott volna, átvette az ország kormányzását.” (*Szent László király legendája.* In: *Árpád-kori legendák és Intelmek.* Szerk. ÉRSZEGI Géza. Bp. 1983. 96.)

⁵⁰ GERICS: *i. m.* 1961. (8. jegyzet) 88–112.; KRISTÓ Gyula: *Legitimítás és idoneitás. (Adalékok Árpád-kori eszmetörténetünkhöz)* = Századok 1974. 585–621.; Uő: *Magyar historiográfia. I. Történetírás a középkori Magyarországon.* Bp. 2002. 41–42.; SZOVÁK: *i. h.* 2000. (29. jegyzet)

⁵¹ SZOVÁK: *i. h.* 2000. (29. jegyzet) 127. 40. lábjeget.

⁵² MADAS: *i. m.* 2004. (1. jegyzet) 240.

Az idézet és a Gergely-levél között fennálló gondolati párhuzam szembeötlő:

„Preterea si iudicium sancte ecclesie valde constringit peccatorem pro unius hominis interfectione, quid erit de iis, qui multa milia morti tradunt pro huius mundi honore? Qui licet ore aliquando dicant ‘mea culpa’ pro multorum occisione, tamen corde gaudent in sui quasi honoris extensione noluntque non fecisse, quod egerunt, neque dolent, quod fratres suos in Tartarum compulerunt. Cumque ex toto corde eos non penitet neque volunt humano sanguine adquisita vel detenta omittere, illorum penitentia apud Deum sine digno penitentiae fructu manet.”⁵³

A ’fortes milites’ vádjaival kapcsolatban érdemes kitérni a pogány tatárok, illetve a velük szembeállított keresztény németek szerepeltetésének problémájára. Laskainak az az állítása, miszerint László tatárok vérét ontotta, nyilvánvaló anakronizmus, ugyanakkor a sermo szóhasználatát nem meglepő, hiszen a középkor utolsó évszázadaiból több olyan forrás is ismert, amelyekben László ellenfelei a tatárok, például Heinrich von Mügelin rímes krónikájában,⁵⁴ a Knauz-krónika családjának egyik kéziratában⁵⁵ vagy a Szent László-énekben, ahol a tatárok mellett már a törökök is megjelennek,⁵⁶ de utalhatunk arra a csupán a Dubnici krónikából ismert, 1345-ben játszódó legendás történetre is, amelyben László a tatárokkal harcoló székelyeket segíti győzelemre.⁵⁷ A krónikáinkban olvasható László-történetben eredetileg a besenyők, illetve a kunok a magyarság keletről támadó ellenségei,⁵⁸ a hagyomány azonban, nyilván nem függetlenül az 1241–1242-es mongol inváziótól, a besenyők és kunok helyére a tatárokat állította, s a késő középkorban a magyarországi köztudatban minden bizonnyal élt a tatárokkal harcoló Szent László képe.⁵⁹

Szűcs Jenő a beszédet vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy a ferences írónál nem mutatható ki a nemesi nacionalizmusra jellemző idegengyűlölet.⁶⁰ A németek említésével kapcsolatban érdemes felidézni ugyanennek a beszédnek azt a már korábban bemutatott részletét, amelyben többek között arról is szó esik, hogy a Péter által elnyomott magyarok hazahívják Andrást, Bélát és Leventét. Az idézetben arról is olvashatunk, hogy László apja, Béla Lengyelországban párvialban legyőz egy nagytermetű németet: „Bela in singulari certamine pro rege Polonie devicit quendam Alemanum statura magnum.” Laskai ezen a helyen vál-

⁵³ Register, 559.

⁵⁴ SRH II. 269–270.

⁵⁵ SRH II. 333.

⁵⁶ VEKERDI József: *Szent László-ének*. In: *A régi magyar vers*. Szerk. KOMLOVSZKI Tibor. Bp. 1979. 12.

⁵⁷ *Chronicon Dubnicense*. Recensuit et praefatus est M. FLORIANUS. Quinqueecclesiis, 1884. 151–152. /*Historiae Hungaricae fontes domestici*. I. Scriptores. III./

⁵⁸ L. a 14. századi krónikaszerkesztés következő fejezeteit az SRH első kötetében: 102., 103., 104., 105., 134., 135., 137.

⁵⁹ Vö. PRAŽAK, Richard: *A 11. századi legelső magyarországi szentekről szóló legendák datálásának és tipológiai besorolásának néhány kérdéséről*. = *Történelmi Szemle* 1982. 454.

⁶⁰ SZÜCS: *i. h.* 1974. (9. jegyzet) 576.

toztatott a forrásául szolgáló krónikaszövegen, ott ugyanis Béla ellenfele a pome-rán fejedelem. Nem zárható ki, hogy a változtatás a ferences barát németellenes-ségével magyarázható.⁶¹ A 'fortes milites' László szentségével szemben megfogal-mazott kételyeit bemutató sermórészlet megerősíteni látszik ezt a feltételezést, a két szóban forgó passzus a tartalmi hasonlóság miatt párhuzamba állítható egymással: Béla legyőz egy németet párviadalban, László pedig németek vérént ontja.

A tatárok és a németek szereplése a sermóban valószínűleg a ferences barát invenciózus írói stílusával magyarázható. Erre utal az a passzus is, amelyet a 'fortes milites' által támasztott kételyek cáfolatában olvashatunk, ahol az író auctoritate et revelatione bizonyítja a kétkedők álláspontjának tarthatatlanságát. A tekintély-lyel (auctoritate) történő bizonyítás során, a gondolatmenet végén a szerző összegzi az elmondottakat, és levonja a következtetést:

„Modo beatus rex Ladislaus occidit illos Christianos, qui veniebant contra eum suos iniuste occidere et spoliare, et ipse non intendebat principaliter illos occidere, sed se suosque defendere, quod aliter fieri non potuit, nisi cum Christianorum occisione. ... Ergo ... beatus rex Ladislaus licite potuit occidere homines.”⁶²

Látható, hogy ez a passzus már csak általánosságban szól a keresztényekről, németeket egyáltalán nem említ, tehát a sermo forrásában valószínűleg nem sze-repeltek németek.

Laskai a László szentségében kétkedők közül utolsóként a pápai legátusok állás-pontját tárgyalja, akik szerint a hatalom gyakorlóira nagy veszély leselkedik:

„Tertio quoque de sanctitate ipsius dubitabant legati domini pape solennes pro eo, quia sciebant, quod in potestate difficulter se homo potest precavere a periculo, magna enim potestatem magna tentant pericula.”⁶³

A kijelentést alátámasztó idézetek segítségünkre lehetnek annak megértésében, hogy mire gondoltak a követek:

„Unde Augustinus, De singularitate clericorum: «Plus duces et principes, quam mi-lites ab hostibus appetuntur in pugna, et violentius propulsantur ventis et turbibus culmina quaecumque sunt altiora.» Ideo magis magisque quo plus ceteris unusquisque potest, magis sciat sibi esse metuendum. Et beatus Gregorius in Moralibus: «Subti-lissima ars vivendi est culmen tenere, gloriam reprimere, esse quidem in potentia, sed potentem se esse nescire.» Hinc etiam Isidorus, De summo bono: «Quanto quisque in superiori loco constitutus est, tanto in maiori versatur periculo.» Chrisostomus: «Divitiarum sequela est luxuria, ira intemperans, furor iniustus, arrogantia superba omnisque irrationabilis motus.»⁶⁴

⁶¹ KERTÉSZ: *Krónikaszövegek*, i. h. 2005. (12. jegyzet) 681–682.

⁶² MADAS: i. m. 2004. (1. jegyzet) 242.

⁶³ MADAS: i. m. 2004. (1. jegyzet) 244.

⁶⁴ MADAS: i. m. 2004. (1. jegyzet) 244.

VII. Gergely levelében szintén érinti ezt a problémát, nyomatékosan figyelmezteti a világi uralkodókat az alázat fontosságára az elbizakodottsággal és a göggel szemben, hangsúlyozza, hogy „mennyire veszélyes a császári vagy királyi méltóság, amelyben igen kevesek üdvözülnek”:

„Sed quia nostri est officii unicuique secundum ordinem vel dignitatem, qua videtur vigere, exortationem distribuere, imperatoribus et regibus ceterisque principibus, ut elationes maris et superbie fluctus comprimere valeant, arma humilitatis Deo auctore providere curamus. Scimus enim, quia mundana gloria et secularis cura eos permixime, qui presunt, ad elationem trahere solet, qua semper neglecta humilitate propriam querendo gloriam fratribus cupiant preminere. Proinde videtur utile maxime imperatoribus et regibus, ut, cum mens illorum se ad alta erigere et pro singulari vult gloria oblectare, inveniatur, quibus se modis humiliet, atque, unde gaudebat, sentiat plus timendum. Perspiciat ergo diligenter, quam periculosa quamve timenda sit imperatoria vel regia dignitas, in qua paucissimi salvantur et illi, qui Deo miserante ad salutem veniunt, non aequae ut multi pauperum iudicio sancti Spiritus in sancta ecclesia clarificantur.”⁶⁵

A pápai legátusok álláspontja mögött felsejlik az a felfogás, amely a monasztikus lelkiség hatására vált általánossá. Eszerint a világi állapot és a keresztény tökéletesség összeférhetetlenek. „Az egyszerű hívek – és azok adott esetben királyok is lehettek –, tudatában voltak világi állapotuk veszélyeinek, s üdvösségük lehetősége felől erős kételyekkel bírtak.”⁶⁶ Ugyanakkor arra is érdemes felhívni a figyelmet, hogy gondolati párhuzam mutatható ki a Gergely-idézet és Lászlónak a montecassinói apáthoz írt levele, valamint a Hartvik-legenda között. Mindkét forrásunk utal arra, hogy a földi hatalmat nem lehet bűnök nélkül gyakorolni. László levelében a következőket olvashatjuk:

„... peccator existam, quoniam cura terrene dignitatis absque gravissimis criminibus non potest promoveri ...”⁶⁷

Hartvik így fogalmaz Istvánnal kapcsolatban:

„Forsitan quedam in ipso terreni pulveris asperso igne divine examinationis purificanda remanserunt, sine qua regnantes quasi quodam iure potentiale vitam presentem vix aut nullatenus ducere queunt.”⁶⁸

⁶⁵ *Register*, 558. Az idézet egy részének fordítását l. GERICS–LADÁNYI: *i. h.* 2002. (8. jegyzet) 3.

⁶⁶ TÖRÖK: *i. h.* 1992. (2. jegyzet) 199–202., az idézet: 202.

⁶⁷ FRAKNÓI Vilmos: *Szent László levele a montecassinói apáthoz*. Bp. 1901. 3–4.

⁶⁸ *SRH II.* 433. BARTONIEK Emma, a legenda kritikai kiadásának elkészítője a jegyzetek között hozza azokat a kéziratokat, amelyekben a ‘potentiale’ helyett a helyes ‘potentiali’ alak olvasható. A levél és a magyarországi szövegek közötti párhuzamra rámutattak GERICS–LADÁNYI: *i. h.* 2002. (8. jegyzet) 3–4.; l. még TÓTH Zoltán: *A Hartvik-legenda kritikájához*. Bp. 1942. 105.; GERICS: *i. m.* 1961. (8. jegyzet) 106–107.

A két utóbbi idézet arról tanúskodik, hogy a földi hatalomgyakorlásra vonatkozó elgondolás Magyarországon a 11–12. század fordulóján már biztosan ismert volt.

A levélrészlet szerint a világi uralkodók elbizakodottságukat és gőgjüket az alázat segítségével tarthatják kordában. A 'humilitas' erénye azonban nemcsak ebben a passzusban kap különleges hangsúlyt, a pápai irat újra és újra figyelmeztet az alázat fontosságára. Ez azért lényeges, mert a sermo szerint a Váradra érkező pápai követek többek között László alázatosságát is vizsgálták:

„Unde anno Domini MXCV venientes legati domini pape Waradinum ad examinandum sanctitatem beati regis Ladislai, ut cathalogo sanctorum ascriberetur, secundum iura inquirebant de quattuor, scilicet
 primo de ipsius labore iusto,
 secundo de eius humili facto,
 tertio de eius pacifico animo,
 quarto de eius vero miraculo.”⁶⁹

A felosztás második tagjának kifejtése így kezdődik:

„Secundo domini legati inquirebant de eius humili facto, scientes, quam difficile sit humilitatem tenere in sublimitate, sine qua tamen salus esse non potest.”⁷⁰

A Gergely-levél mondanivalójával összezsengő állítást alátámasztó idézetek után így folytatódik a sermo:

„Licet ... beatus rex Ladislaus omnem materiam habuit se exaltandi, tamen fuit humillimus.”⁷¹

A kijelentést a László-legendából származó részletek támogatják.⁷²

A 'humilitas' erénye tehát, akárcsak Gergely levelében, a beszédben is hangsúlyos szerepet kap, ezért nem zárható ki, hogy ezt az erényt Laskai forrása is megemlítette Lászlóval kapcsolatban.

Az 1095-ös évszám említését természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül; Laskai szerint ebben az évben jöttek a pápa követei Váradra azért, hogy Lászlót a szentek sorába iktasák. Úgy gondolom, hogy ez az évszám nem volt benne a sermo forrásában, azt minden bizonnyal a ferences barát illesztette be a gondolatmenetbe a beszéd összeállításakor, azonban a helyes, a László-legendában is olvasható 1192-es évszámot felcserélte a király halálának dátumával, amelyre em-

⁶⁹ MADAS: *i. m.* 2004. (1. jegyzet) 244.

⁷⁰ MADAS: *i. m.* 2004. (1. jegyzet) 246.

⁷¹ MADAS: *i. m.* 2004. (1. jegyzet) 246.

⁷² MADAS: *i. m.* 2004. (1. jegyzet) 246.

lékezhetett a Thuróczy-krónikából.⁷³ Az elírás nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy Laskai az emlékezetből történő idézés során gyakran téveszt.⁷⁴

VII. Gergely levele és a sermo között kimutatható párhuzamok számbavétele után a következő észrevételeket fogalmazhatjuk meg. Nem valószínű, hogy Laskai ismerte a pápai iratot, s az alapján szerkesztette meg a sermót. A ferences író a László szentségével kapcsolatban megfogalmazott kételyeket feltehetőleg valamilyen forrásból ismerte meg. A pápai levél és a beszéd között kimutatható párhuzamok eredetileg minden bizonnyal a levél és a Laskai által használt forrás között álltak fenn. Mivel a levél a László-legendára is hatással volt, joggal tételezhetjük fel, hogy a szóban forgó forrás és a legenda egy időben keletkeztek. Elképzelhető, hogy a kikövetkeztetett forrás ugyanabban a szellemi környezetben született meg, amelyben a László-legendá; ebben az esetben szerzőjét (vagy szerzőit) III. Béla korának művelt, a szentté avatási eljárásban is résztvevő klerikusai között kell keresnünk.⁷⁵ Valószínűleg a Thuróczy- és a Knauz-krónikát, valamint P. mester gesztáját is ismerő Laskai Osvát történeti érdeklődésével magyarázható,⁷⁶ hogy a ferences barát a középkor végén összeállított egy olyan sermót, amely László szentségével és kanonizációjával foglalkozik. Az elmondottakból következik, hogy a beszéd alapján gyarapíthatjuk a László szentté avatására vonatkozó ismereteinket.

I. László szentségével kapcsolatban a kanonizációs per során kétségek merültek fel. A korábban már idézett, a Pray-kódexben is olvasható könyörgés minden bizonnyal a Lászlónak tulajdonított bűnökre utal: „Deus, qui beatum Ladizlaum ... delinquentem ad veniam ... transtulisti ...”

II. A szentté avatási perben fontos szerepet játszott VII. Gergely pápának a metzi püspökhöz 1083-ban írt levele, amely a világi uralkodók szentségével is foglalkozik. Laskai Osvát második Szent László-beszéde arról tanúskodik, hogy a László szentségével kapcsolatos kételyek megfogalmazásának elvi, gondolati hátterét a pápai irat jelentette.

III. Spalatói Tamás az 1260-as években írt *Historia Salonitana* című munkájában beszámol arról, hogy a pápa III. Béla király kérésére Gregorius de Chrescencio kardinálist küldte Magyarországra László szentté avatásának céljából:

⁷³ László szentté avatásának évszáma a legendában: *SRH II.* 525., halálának dátuma a Thuróczy-krónikában: JOHANNES de Thurocz: *Chronica Hungarorum*. I. Textus. Ediderunt Elisabeth GALÁNTAI et Julio KRISTÓ. Bp. 1985. 119.

⁷⁴ KERTÉSZ Balázs: *Laskai Osvát a magyarok pannóniai bejövételéről. Anonymus gesztájának utóéletéhez.* = MKsz 2005. 4. sz. 378–379. (A továbbiakban: KERTÉSZ: *Laskai Osvát, i. h.* 2005.)

⁷⁵ A 12. század második felében külföldön tanuló magyar diákokról I. GÁBRIEL Asztrik: *Magyar diákok és tanárok a középkori Párizsban.* = Egyetemes Philológiai Közöny 1938. 182–184.; *Magyarország története tíz kötetben. I/2.* Főszerk. SZÉKELY György. Bp. 1984. 1391–1392.; GERICS József: *A korai rendiség Európában és Magyarországon.* Bp. 1987. 235–237.; GYÖRFFY György: *Jób esztergomi érsek kapcsolata III. Béla királlyal és szerepe a magyar egyházi művelődésben.* = Aetas 1994. 58–63.; THOROCZKAY Gábor: *Az Anonymus-kérdés kutatástörténeti áttekintése (1977–1993).* II. közlemény. = Fons 1995. 148–149.

⁷⁶ KERTÉSZ: *Laskai Osvát, i. h.* 2005. (74. jegyzet); MADAS: *i. m.* 2004. (1. jegyzet) 44.

„Ebben az időben a felséges férfiú, Béla, Magyarország királya elküldötte bizalmas nótáriusait az Apostoli Székhez és azt kérte Innocentius pápa úrtól, hogy rendelje el a megboldolult László király maradványainak felemeltetését, hogy azokat illőbb helyen lehessen elhelyezni, s rendelje el, hogy őt a szentek sorába iktassák. Kérésébe a pápa beleegyezett és elküldött egy Főtisztelendő férfiút, Gregorius de Chrescencio kardinálist, hogy a király kívánságának illő módon tegyen eleget. Ekkor a kardinális – elvállalva az apostoli követséget – áthajózott, és Dalmácia vidékére jött, és Trauban kötött ki. ... Amikor azután mint követ Gregorius Magyarországra utazott, és ott küldetési feladatának eleget tett, visszatért hazájába.”⁷⁷

Klaniczay Gábor a beszámoló forrásértékét vitathatónak tartja; véleménye szerint elképzelhető, hogy a történettel László kultuszát „próbálták hivatalosabb színben feltüntetni”. Ezzel magyarázható, hogy a szövegben III. Ince pápa (1198–1216) szerepel III. Celesztin (1191–1198) helyett, ugyanis az ő pápasága alatt vált a szentté avatás pápai előjoggá. A nemzetközi kutatások eredményeire is támaszkodó Klaniczay valószínűnek tartja, hogy László kanonizációja pápai közreműködés nélkül zajlott le.⁷⁸

Láthattuk, hogy Laskai szerint pápai követek érkeztek Váradra László szentségének kivizsgálására azért, hogy a szentek katalógusába iktassák. A ferences író háromszor is megemlíti, hogy a követek tanúkat hallgattak ki:

„... ad duorum legatorum sollicitam inquisitionem multi testes accesserunt, tam eunuchi, quam extranei dicentes et fatentes illa, que continentur in sua Legenda ...”⁷⁹

„Unde fatebantur tam nobiles, quam ignobiles dicentes ...”⁸⁰

„Ideo affuerunt quidam fatentes tantam patientiam sancti regis, quod pro iniuriis beneficia exhiberet.”⁸¹

Véleményem szerint Spalatói Tamás és Laskai Osvát beszámolóit egymást erősítik. A két forrással kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy egy középkori szentté avatási eljárás a következő lépéseket foglalta magába: *petitio*, *informatio*, *publicatio*. Első lépésben a kanonizáció indítványozói kérelmet intéztek a pápához, amely a szentség hírében álló személy szentté avatására vonatkozott, továbbá előterjesztették a jelölt életrajzát és csodáinak jegyzékét (*petitio*). Ezután a pápa

⁷⁷ A szöveget HORVÁTH János fordításában idézem: *i. h.* 1974. (2. jegyzet) 158. A latin szöveg: „Eo tempore illustris vir Bella Hungarie rex missis apochrissariis ad apostolicam sedem supplicavit domino pape Innocencio, ut iuberet reliquias beati Vladislavi regis sublevari et in loco decenciori componi ac ipsum in sanctorum chathalogo decerneret ascribendum. Cuius petitioni summus pontifex annuit et misit quendam virum reverentissimum Gregorium de Chrescencio cardinalem, ut voluntati regie satisfaceret condecenter. Tunc cardinalis apostolica legacione suscepta transfretavit et venit in partes Dalmacie applicuitque Tragurium. ... Cum ergo legatus in Hungariam profectus legacionis sue peregisset officium, ad propria reversus est.” (GOMBOS, A. F.: *Catalogus fontium historiae Hungaricae. III.* Bp. 1938. 2227–2228.)

⁷⁸ KLANICZAY: *i. m.* 2000. (2. jegyzet) 162.; l. még Uő: *i. h.* 2001. (44. jegyzet) 395–396.

⁷⁹ MADAS: *i. m.* 2004. (1. jegyzet) 244., 246.

⁸⁰ MADAS: *i. m.* 2004. (1. jegyzet) 246.

⁸¹ MADAS: *i. m.* 2004. (1. jegyzet) 248.

vagy a megbízottjai megvizsgálták a beterjesztett anyagot (informatio). Az eljárást a szentté avatási ítélet közzététele zárta le (publicatio).⁸² Spalatói Tamás híradása tehát elsősorban a petitióról tájékoztat.

László szentté avatási eljárásával és Laskai Osvát beszédével kapcsolatban a szakirodalom további eredményeit is érdemes figyelembe venni. Az informatio során tanúkat is hallgattak ki. III. Sándor pápa (1159–1181) halála után megszokottá vált, hogy a pápai legátusok tanúkat eskettek fel, és vallomásaikat jegyzőkönyvbe vették.⁸³ Az informatio nem mindig Rómában zajlott le. Az 1140-es évektől kezdve a pápai megbízottak lehetőleg a jelölt hazájában folytatták le a vizsgálatot.⁸⁴ Például II. Henrik szentté avatási eljárása során 1145-ben Bambergben helyszíni tárgyalást tartottak, amelyen részt vett két pápai küldött.⁸⁵ Az elmondottak alátámasztják a ferences barát híradásának hitelességét. Laskai Osvát tehát László szentté avatási eljárásának második fokozatáról, a Váradon lefolytatott vizsgálatról őrzött meg információkat.

BALÁZS KERTÉSZ

Remarques à propos de la canonisation de St. Ladislav

Problème de source du deuxième sermon de St. Ladislav de Osvát Laskai

Osvát Laskai, moine franciscain (défunt en 1511), avait rédigé trois sermons au sujet du roi St. Ladislav (1077–1095). Le deuxième, il l'avait rédigé d'après une source actuellement inconnue, qui peut être liée à la canonisation de Ladislav, en 1192. Du sermon, nous pouvons gagner des connaissances supplémentaires de la canonisation du roi hongrois. Au cours du procédé, des doutes se sont présentés au sujet du caractère sacré de Ladislav. Le fond théorique de la formulation de ces doutes se présente dans une lettre du pape Grégoire VII, envoyée en 1081 à l'évêque de Metz. La lettre reflète à la fois la conception du pape de la sainteté des souverains laïcs. Nous apprenons du sermon que le procès en canonisation s'était déroulé à Várad, lieu de sépulture de Ladislav, en présence des envoyés du pape. Sans aucune doute c'est l'intérêt historique de Osvát Laskai, qui l'avait mené à rédiger un sermon, s'agissant de la canonisation et de la sainteté de Ladislav, canonisé plusieurs siècles auparavant.

⁸² KLAUSER, Renate: *Zur Entwicklung des Heiligsprechungsverfahrens bis zum 13. Jahrhundert*. = Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung 40. 1954. 85–101., különösen 91.

⁸³ SCHIMMELPFENNIG, Bernhard: *Heilige Päpste – päpstliche Kanonisationspolitik*. In: *Politik und Heiligenverehrung im Hochmittelalter*. Hrsg. von Jürgen PETERSOHN. Sigmaringen, 1994. 77.

⁸⁴ PETERSOHN, Jürgen: *Die päpstliche Kanonisationsdelegation des 11. und 12. Jahrhunderts und die Heiligsprechung Karls des Grossen*. In: *Proceedings of the Fourth International Congress of Medieval Canon Law. Toronto, 21–25 August 1972*. Edited by Stephan KUTTNER. Città del Vaticano, 1976. 168. /Monumenta iuris canonici. Series C: Subsidia. Vol. 5./

⁸⁵ KLAUSER: *i. h.* 1954. (82. jegyzet) 94.